

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

УДК 351.83/.84:304

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

В. С. БАСТРИЧЕВ

Конституція України (ст. 46) закріплює *право громадян на соціальний захист*, який включає „право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом” [1].

Зазначимо, що під реченням „та в інших випадках, передбачених законом” законотворець мав особливі умови, форс мажорні обставини, коли поняття „соціальний захист” повинно поширювати свої межі, збільшувати сферу свого використання. На наш погляд, до цих особливих випадків і відноситься нагальна потреба у соціальному захисту військовослужбовців учасників АТО. Водночас, антитерористична операція на сході нашої країни триває більш ніж три роки, і ніхто не може надати відповідь відносно її закінчення. Відповідно кількість учасників АТО невпинно зростає і якщо на кінець 2015 р. їх було більше ніж 50 тис., то на початку восени 2017 р. їх чисельність становила вже за 300 тис.

Держава почала створювати законодавчо-нормативну базу щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції, але як показує життя ці кроки інколи були не систематичні, інколи не зовсім прораховували економічну сторону, передбачені заходи не давали бажаного результату та інше. Отже, питання соціального захисту учасників АТО вимагає удосконалення та обговорення.

Соціальний захист військовослужбовців – учасників АТО в період ведення гібридної війни є важливою складовою системи обороноздатності держави. Політичні аналітики та військові експерти (В. Горбулін, В. Алещенко, О. Власюк, О. Більовський, Є. Лібанова, О. Ляшенко та інші) різнобічно аналізують цю суспільну проблему. Отже, новизна, відповідно недостатня окресленість та розробленість складової системи соціального захисту учасників АТО засвідчують актуальність пошуку шляхів подолання проблеми у цій соціальній сфері.

Мета дослідження – провести аналіз сучасного стану забезпечення соціального захисту учасників антитерористичної операції та визначити основні шляхи поліпшення їх соціального захисту і надати практичні рекомендації їх вирішення.

Ст. 17 Конституції України встановлює, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Разом з тим, ст. 17 Конституції України визначає, що держава забезпечує соціальний захист громадян та членів їх сімей, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах України [1], а Закон України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” устанавлює систему і зміст соціального захисту військовослужбовців, проте держава на даному етапі не може забезпечити ефективного і реального соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Так ст. 1 закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” визначає, що соціальний захист військовослужбовців є діяльність (функція) держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [2].

Крім того, учасників АТО віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни, а також в країні створено Державну службу України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, на яку покладено завдання соціального захисту ветеранів війни та учасників АТО (Постанова КМУ від 11.08.14 р. № 326).

Аналіз результатів соціального опитування респондентів, наукових праць, результатів обговорень проблеми за круглими столами що до основних проблемних напрямків підвищення ефективності соціального захисту учасників АТО слід віднести наступне [3; 4; 5; 6]:

1) недосконалий механізм (методики) грошового забезпечення військовослужбовців, який створює дуже низьку вмотивованість громадян до служби у силових відомствах;

2) дуже низький рівень забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей;

3) відсутність в Україні єдиного реєстру учасників АТО, який би дозволяв прорахувати загальний обсяг необхідних ресурсів (допомоги) в масштабі держави та забезпечити учасників АТО і їх сім'ї належним рівнем соціального захисту;

4) необхідність створення в регіонах та областях інформаційних „Центрів допомоги учасникам АТО”, які б сприяли консолідації і координації зусиль мобілізованих, учасників бойових дій в зоні АТО, сімей загиблих, їх об'єднань у справі широкого, більш ефективного використання наявних можливостей у забезпеченні захисту їх економічних, соціальних прав, наданню оздоровчої, юридичної, медичної, психологічної, моральної та матеріальної допомоги;

5) необхідність удосконалення системи пільг і компенсацій, її доведення до учасників АТО та членів їхніх сімей;

6) відсутність в повному обсязі, на рівні держави та у регіонах, системи психологічної та фізіологічної реабілітації, механізму санаторно-курортного лікування.

Торкаючись існуючий моделі грошового забезпечення військово службовців, зазначимо, що її механізм є спадком Радянського Союзу і вже давно не відповідає сучасним вимогам і дуже різниться своїми складовими грошового забезпечення військовослужбовців інших, зокрема сусідніх держав. Існуюча модель грошового забезпечення не дуже мотивує військослужбовця (контрактника, офіцера) до продовження контракту на наступний термін. Наприклад, одною з причин низької мотивації є отримання на пенсії тільки 30-40% свого грошового забезпечення (до пенсії не ураховуються надбавки, премії та ін.).

Зазначимо, що 30 серпня 2017 р. Кабінет Міністрів України за пропозицією Міністерства оборони України змінив модель грошового забезпечення військовослужбовців, прийнявши відповідну постанову (Постанова КМУ №704 від 30 серпня 2017 р.). Так, грошове забезпечення військовослужбовців, складається з посадового окладу, окладу за військовим званням, щомісячних (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премії) та одноразових додаткових видів грошового забезпечення, які вже ураховуються при призначенні пенсії.

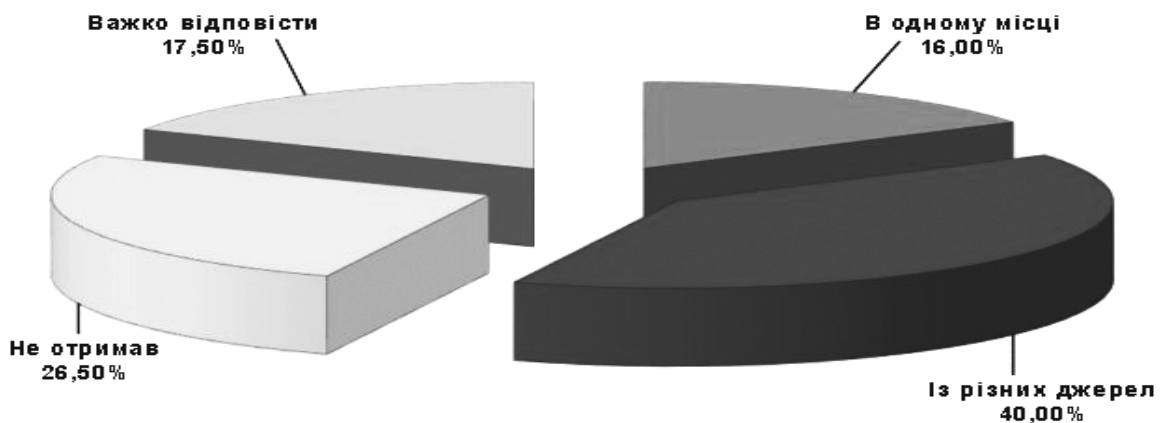
Крім того, нова модель грошового забезпечення встановлює розміри посадових окладів, окладів за військовими званнями військовослужбовців шляхом множення розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, визначеного законом на 1 січня календарного року (але не менше 50 % розміру мінімальної заробітної плати, встановленого законом на 1 січня календарного року), на відповідний тарифний коефіцієнт. Тобто, нова модель грошового забезпечення є прив'язкою до прожиткового мінімуму та рівня мінімальної заробітної плати, тому кожен наступний рік вже буде враховувати ріст рівня соціального захисту громадян.

На погляд фахівців, це вже сучасна прогресивна модель визначення грошового забезпечення військово службовців, але вона ще не має свого логічного завершення, тому що наступний закон „Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” не дає прозорої відповіді про механізм перерахунку пенсій. Усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку з підвищенням грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, на умовах, у порядку та розмірах, передбачених Кабінетом Міністрів України. Тобто, КМУ буде самостійно визначати механізм „осучаснення пенсій”, а такі негативні приклади „осучаснення пенсій” ми вже бачили в жовтні та листопаді 2017 р.

Торкаючись, потреби створення інформаційних „Центрів допомоги учасникам АТО” відмітимо, що їх необхідність підтверджують результати моніторингових досліджень, наприклад громадська організація „Спільна дія” проводила соціальне опитування за фінансової підтримки Міжнародного фонду „Відродження”. Метою цього регіонального дослідження було комплексне вивчення та аналіз потреб і проблем учасників бойових дій та їх родин – мешканців Кропивницького [3].

Аналіз відповідей на блоки запитань виявив нагальну необхідність створення єдиного Центру, куди міг би звернутися учасник АТО для отримання вичерпної інформації про власні права та пільги, визначені, як чинним законодавством України, так і рішеннями органів місцевого самоврядування.

Так, необхідну інформацію, щодо свого соціального захисту учасникам АТО найчастіше доводилося шукати з різних джерел (40,0%), а 26,5% опитаних взагалі не змогли її отримати.

Чи отримали учасники АТО вичерпну інформацію про власні права?

Зазначимо, що серед локацій, де учасники АТО мали можливість отримати необхідну інформацію, вони відзначили:

- громадські організації та волонтерів – 31,0%;
- управління соціального захисту – 18,0%;
- військові комісаріати – 14,5%;
- міська рада – 12,0%.

Крім того, джерелом найповнішої інформації про права та пільги, на думку респондентів, є друзі, бойові побратими, які раніше пройшли шлях їх реалізації та поділилися своїм досвідом (47%) і засоби масової інформації (40,5%). Лише у 8% випадків до опитаних учасників АТО звернулися з питань реалізації пільг і прав представники державних установ і громадських організацій. У 20% респонденти самостійно відвідували такі організації [3].

Відповідна статистика притаманна і для Хмельницької області, тому тут створено „Центр допомоги учасникам АТО” та координаційна рада організацій учасників АТО Хмельницької області. Метою Центру та координаційної ради є сприяння консолідації і координації зусиль мобілізованих, учасників бойових дій в зоні АТО, сімей загиблих, їх об’єднань у справі широкого, більш ефективного використання наявних можливостей у забезпеченні захисту їх економічних, соціальних прав, наданню оздоровчої, юридичної, медичної, психологічної, моральної та матеріальної допомоги.

На наш погляд, наступною нагальною потребою в Україні є створення єдиного реєстру учасників АТО, який би дозволяв прорахувати загальний обсяг необхідних ресурсів (допомоги) в масштабі держави, регіону, скоординувати дії державних та громадських організацій, ефективно перерозподілити наявні ресурси та забезпечити адресну допомогу у соціальному захисту учасників АТО та їх сімей.

Так, на превеликий жаль, статистика щодо кількості учасників АТО, безповоротних та санітарних втрат як серед військових так серед мирного населення, різниться в залежності від джерел. Згідно даних звіту управлінням ООН з прав людини в термін від 14 квітня 2014 р. до 15 серпня 2017 р. задокументовано 34 766 постраждалих на Донбасі, а саме було вбито 10 225 людей і 24 541 поранено. Зазначимо, що до цього переліку входять військові, цивільні і члени збройних угруповань. Відповідно мирного населення то загинуло не менше 2 505 цивільних осіб: – 1382 чоловіків, 837 жінок, 90 хлопчиків і 47 дівчат, а також 149 дорослих, чия участь не встановлено [7]. Крім того, 17 липня 2014 р. загинули 298 цивільних осіб через збиття літака рейсу МН17. Серед них було 80 дітей.

Водночас, за наведеними даними прес-служби Генерального штабу ЗСУ у Facebook станом на 28 жовтня 2017 р., з початку проведення АТО бойові втрати ЗСУ на Донбасі становлять 10 710 військовослужбовців. Із них безповоротні – 2 тис. 333, санітарні – 8 тис. 377 (поранені та травмовані внаслідок бойових дій) [8].

За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО кількість учасників бойових дій на початок 2017 року складало 283 895 осіб, а за озвученими даними Президента України стає зрозуміло, що на початок жовтня 2017 р. в Україні є більше ніж 316 тис. учасників бойових дій. Кількість загиблих учасників АТО на 1 січня 2017 р. становило – 3460 осіб. Більшість, 431 осіб, з Дніпропетровської області. Найменше – 43 і 36 з Донецької та Луганської областей. А за словами начальника Генштабу Віктора Муженка дані на жовтень 2017 р.

складають: за загиблими військовослужбовцями ЗСУ за три роки війни – 2307 загиблих в бойових діях і 871 – небойові втрати. Загалом – 3178.

Як показують результати обговорення проблеми соціального захисту учасників АТО вимагає удосконалення система пільг та гарантій, яка надається цій категорії. Так, найбільш розповсюдженою пільгою є пільга на оплату комунальних послуг. Нею скористалися 73,5% опитаних, пільговим проїздом у міському громадському транспорті користуються 67,0% учасників АТО, 26,5% використали своє право на пільги у міжміському транспорті, 26% отримало допомогу на вирішення соціально-побутових проблем, 18,5% мають пільги на харчування дітей в закладах освіти міста, по 13,5% першочергово отримали землю під будівництво і використали щорічну відпустку у зручний час.

У той же час, низьку реалізацію мають наступні пільги: знижка на вартість палива (8,00%), на оплату навчання у школах естетичного виховання (6,00%), позачергове користування послугами зв'язку (4,5%), оподаткування, мито, збори (4,5%), першочергове обслуговування (3,5%), першочергове забезпечення житлом (3,0%), позика на будівництво і капремонт (2,0%) та ін.

Достатньо гостро в середовищі учасників АТО стоїть питання отримання землі та відсутність дієвого механізму вирішення житлових проблем. Так, лише 7,5% опитаних не мають потреби в земельній ділянці під будівництво. 34,5% респондентів потребують земельних наділів, але не змогли їх отримати, 31,5% перебувають у стані їх оформлення і лише 26,5% змогли реалізувати своє право на землю.

По другому питанню, зазначимо, що в Україні існує Комплексна програма забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей, проте внаслідок хронічного недофінансування ефективність зазначеної програми як інструменту вирішення житлових проблем військовослужбовців є вкрай низькою. Позитивним кроком є виділення в 2015 р. з державного бюджету 1140,5 млн. грн. на будівництво та придбання житла для військовослужбовців Збройних сил України, що дозволить Міністерству оборони збудувати та отримати понад 3 тис. квартир. Водночас окремо не визначено долю квартир для військовослужбовців – учасників АТО [8].

Таким чином, з початком гібридної війни на сході країни в Україні була започаткована система соціального захисту учасників АТО та членів їх сімей. Незважаючи на конституційні гарантії соціального захисту ця система не забезпечує необхідного рівня соціального захисту учасників АТО, знижує мотивацію військово службовців, породжує невдоволення т.п., що в цілому негативно впливає на стан обороноздатності держави.

Для поліпшення рівня соціального захисту учасників АТО, на наш погляд, необхідно провести наступні заходи: завершити побудову нової моделі грошового забезпечення військовослужбовців з урахуванням їх пенсійного забезпечення; створити єдиний реєстр учасників АТО та інформаційні центри з допомоги учасникам АТО щодо їх прав, пільг, юридичних консультацій тощо; удосконалити механізм забезпечення житлом військовослужбовців та їх сімей, зробити його більш прозорим; підвищити ефективність існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО та членів їхніх сімей; створити ефективні державну та регіональні системи психологічної і фізіологічної реабілітації та забезпечення санаторно-курортним лікуванням; забезпечити з боку держави та органів самоврядування складові системи соціального захисту необхідними коштами без будь-яких винятків та обмежень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України – Основний закон України, прийнята Верховною Радою України на п'ятій сесії 28.06.1996 р.
2. Закон України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20.12.1991 р., № 2011. – XII // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та ін. нормативно-правових актів. – К.: Азимут-Україна. – 2003. – 1008 с.
3. Які проблеми турбують учасників АТО Кропивницького результати дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://persha.kr.ua/article/116737-yaki-problemy-turbuyut-uchasnykiv-ato-kropyvnytskogo-rezultaty-doslidzhennya>
4. Алещенко В. І. Соціальна політика в Збройних Силах України: проблеми та шляхи їх розв'язання / В. І. Алещенко // Наука і оборона. – 2005. – № 2. – С. 38-44.
5. Щербінін О. М. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців: сучасний стан та перспективи / О. М. Щербінін // Право військової сфери. – 2007. – № 1. – С. 19-21.
6. У Хмельницькій ОДА розглядали питання соціального захисту учасників АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsvv.gov.ua/pres-tsentr/u-hmelnitskij-oda-rozhlyadaly-pytannya-sotsialnoho-zahystu-uchasnykiv-ato.html>
7. Кількість загиблих та поранених на Донбасі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ato/v-oon-nazvali-prigolomshlivu-kilkist-zagiblih-i-poranenih-vid-pochatku-konfliktu-na-donbasi-990085.html>
8. Кравченко М. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО [Електронний ресурс] / М. Кравченко. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua/dsvv.gov.ua/pro-derzhavnu-sluzhbu/orhanizatsijno-plano-va-robotu/osnovni->